

In zijn schaduw

Korczakreis

24 t/m 28 oktober 2024

Verslag van de Korczak studiereis: 24 t/m 28 oktober 2024

1. Inleiding

Op donderdag 24 oktober vertrokken zeventien mensen vanuit diverse plaatsen in Nederland met de trein via Berlijn naar Warschau: vroeg op en voor de meesten na ruim 12 uur reizen eindelijk uitrusten en slapen in het IBIS hotel aan de Al. Solidarinosz.

2. Vrijdag 25 oktober

's Morgens bezochten we eerst het **Korczakianum**, het vroegere weeshuis aan de Jaktorowska 6, waar we hartelijk werden ontvangen door Marta Ciesielska, conservator van het Korczakianum.

Het was heel bijzonder om in de zaal te staan waar destijds alle kinderen samenkwamen om te eten, te spelen, te leven. Marta vertelde over de ideeën van Korczak die ten grondslag liggen aan de wijze waarop dit weeshuis destijds was georganiseerd. Hier werden kinderen serieus genomen, met respect behandeld, hier hadden zij rechten. Die werden bewaakt door de kinderraad en door de kinderrechtbank. Zij vertelde over het Plebiszit, een bijzondere werkwijze (bijna een sociologisch experiment) waarbij kinderen zich konden

uitspreken over de overige bewoners: wie krijgt een +, wie een +/- en wie een -.

Bijzonder gewaagd, want er kwam dan een lijst en iedereen kon zien wie heel goed in de markt lag, en wie onderaan de lijst hing. Ook volwassenen werden op die manier beoordeeld. En wat moest je als je als kind negatief werd beoordeeld? Korczak hielp kinderen daarna altijd om hun gedrag te veranderen, zodat ook zij "gewaardeerd burger van de gemeenschap" konden worden. Zoals Yitzchak Belfer die in zijn biografie beschrijft hoe hij op deze manier na gesprekken met Korczak had geleerd zijn gedrag te reguleren en niet meer te vechten.

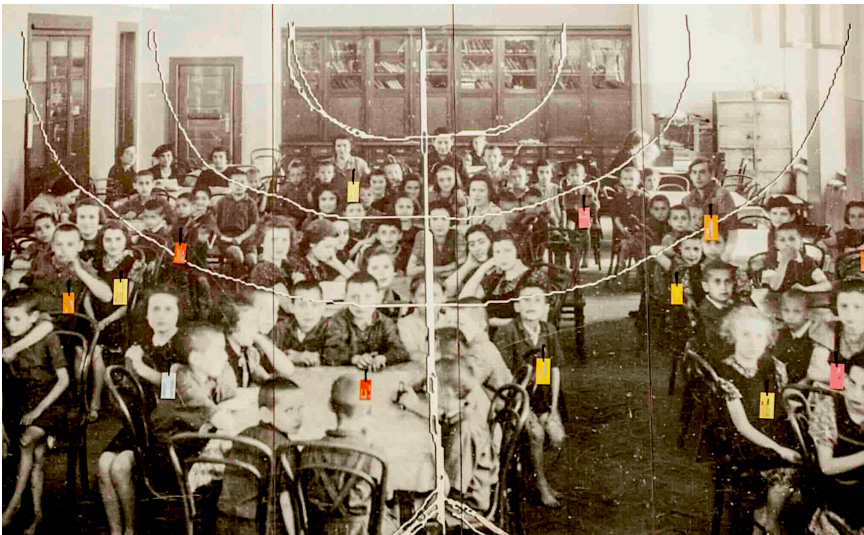
Marta vertelde trouwens dat de opzet van het weeshuis eigenlijk één groot experiment was. Korczak wilde laten zien dat een opvoeding die gebaseerd is op respect en op de rechten van kinderen wezenlijk effect heeft op het gedrag van kinderen en hen waardering en zelfvertrouwen oplevert... en de wereld uiteindelijk vrede zal brengen! De kleinste details kunnen daarbij van belang zijn. En hij volgde alles met bijna wetenschappelijke precisie.

Marta vertelde ook over de bijzonder belangrijke rol van Stefa (Stefania Wilczyńska), de 'moeder' van het weeshuis.

De rol van Stefa is vaak onderbelicht, maar zonder haar had het weeshuis niet kunnen bestaan. Zij was er altijd, ook toen Korczak werd opgeroepen in het leger, nam zij de leiding op zich. *"Stefa was with us 24 hours a day. We felt her presence even as we slept. We were also aware of how she worried about our every need."* (Yitzchak Belfer, *White House in a grey city*, Toronto 2016.)

De medewerking van kinderen was voor Korczak essentieel. Er waren diverse vormen ontwikkeld waarbinnen kinderen hun ideeën en gedachten tot uiting konden brengen en daarin serieus genomen werden: de kinderraad, de kinderrechtbank, de krant, het prikbord, de brievenbus, de boekenplank (*op de boekenplank was plaats voor schriften die door de kinderen zelf volgeschreven werden*), vitrine met gevonden voorwerpen, het winkeltje, corvee-werkzaamheden, de groentetuin, het mentorschap.

Ook vertelde Marta over de situatie in de oorlogsjaren toen Korczak en de kinderen dit prachtige weeshuis moesten verlaten en tot tweemaal toe naar een ander onderkomen moesten in het ghetto.

Vrijwel alle kinderen die op de grote foto in de zaal staan, zijn vermoord. Van één meisje wist Marta de naam, zij overleefde. Zij heeft na vele jaren zelf heel veel onbekende foto's van Korczak en het weeshuis naar het Yad Vashem museum in Jeruzalem gebracht.

Het gebouw is gerestaureerd, maar heeft nog veel kenmerken van het authentieke gebouw. Naast het Korczak-archief en een kleine tentoonstelling in de vroegere eetzaal, bevindt zich een jeugdzorg-organisatie in het gebouw. We konden nog een blik werpen in de kamer met het archief en de vele boeken, waaronder ook een serie boeken uit Nederland.

Als afsluiting zongen Hélène en Arie een Jiddisch kinderliedje: *Bulbe...* een lied over aardappels die de kinderen iedere dag te eten kregen, omdat er niet veel anders was. Korczak beval de keukendienst om de aardappels niet te schillen, want dat zou zonde zijn van het kleine beetje extra vitamines en voedsel....

Als volwassenen ons erom zouden vragen, zouden we hen nog met menige goede raad van dienst kunnen zijn. Wij weten immers het best wat ons bezighoudt... (Janusz Korczak)

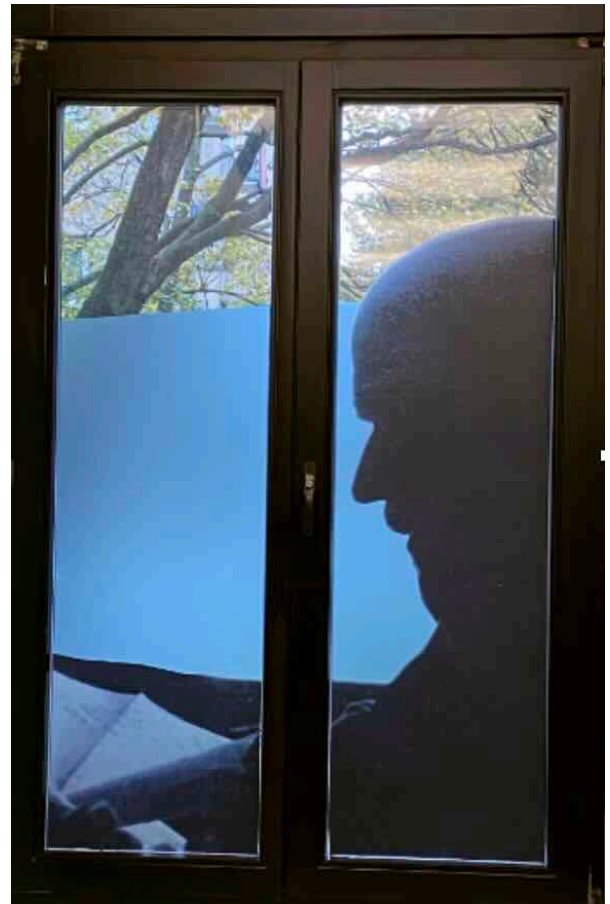
Zijn schaduw

We staan hier op de plaats
waar hij ooit was
een grote zaal
een beetje kaal
zijn schaduw op het glas

het is wel wennen
zo zonder kinderstemmen
nu zijn geest in mijn gedachten leeft
in deze wereld
waar men nauwelijks meer om vrede geeft
wat zou hij zeggen
als hij Gaza zag in onze tijd?

Waarom geloven jullie weer in wapens
en in exclusiviteit,
duizenden kinderen vermoord
zijn jullie helemaal gestoord?

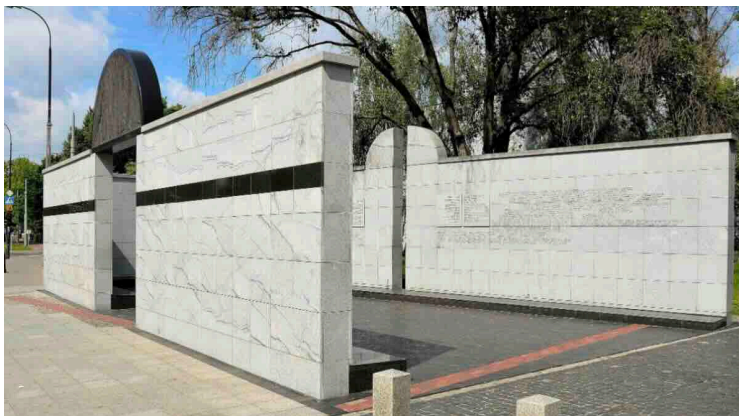
Nee ... luister...
niks geen maar...
geloof in naastenliefde en elkaar!

Warschau, Korczakianum, 25 oktober 2024

's Middags bezochten we eerst de Umschlagplatz: een indrukwekkend monument op de plaats waar ruim 300.000 Joden uit het ghetto werden weggevoerd, voornamelijk naar Treblinka.

Er woonden na verloop van tijd bijna 450.000 mensen in het ghetto. Die overige 150.000

zijn voor het overgrote deel in het ghetto gestorven door honger, ziekten, uitputting of in koelen bloede vermoord. Dagelijks reden er wagens door het ghetto om alle lijken op te halen, soms werden hiermee ook mensen weg gesmokkeld, vooral ook baby's die eerst verdoofd werden. Irena Sendler was een Poolse verpleegster die meer dan 2500

joodse kinderen wegsmokkelde uit het ghetto en onderbracht bij Poolse gezinnen. Zie: <https://historiek.net/irena-sendler-redde-2500-joodse-kinderen/68524/>. Haar geschiedenis is te vinden in een mooi boek: "Irena's kinderen" van Tillar Mazeo.

Bij de joodse begraafplaats werden alle lijken gedumpt in grote massagraven. Arie vertelde over de dag waarop Korczak en de kinderen naar de Umschlagplatz moesten lopen. Korczak en zijn begeleiders hadden het goed georganiseerd: een lange rij kinderen, met de vlag voorop, in hun beste kleren.

Joshua Perle, een ooggetuige, beschrijft de processie van Korczak en de kinderen door het ghetto van Warschau naar de Umschlagplatz:

Een wonder gebeurde. Tweehonderd kinderen schreeuwden niet. Tweehonderd zuivere zielen, die ter dood worden veroordeeld, hielden niet. Niet één van hen liep weg. Niemand probeerde zich te verbergen. Als getroffen zwaluwen klampten zij zich vast aan hun leraar en mentor, aan hun vader en broer, Janusz Korczak, opdat hij hen beschermen en redden zou. Janusz Korczak liep voorop, het hoofd gebogen, met een kind aan elke hand, zonder hoed, een leren riem rond zijn middel, en hoge laarzen dragend. Enkele verpleegsters werden gevolgd door tweehonderd kinderen, gekleed in schone en keurig verzorgde kleren, alsof zij naar het altaar werden gedragen [...] Van alle kanten waren de kinderen omringd door Duitsers, Oekraïners, en dit keer ook Joodse politieagenten. Dezen ranselden op hen in. De stenen van de straat hielden bij het gezicht van die processie.

Met de trein

Als je op reis gaat
als kind met de trein
dan vind je 't spannend: hoe zal het zijn?

Als je op weg gaat
als kind met de trein,
jij mag bij het raampje, dat wordt vast fijn.

Als je ver weg gaat
als kind met de trein
een grote verrassing, hoe leuk zal het zijn?

Toen jij op reis ging
als kind met die trein
toen je moest huilen van angst en van pijn

toen jij op reis ging
als vee in die trein
wist je niet dat dit het einde zou zijn.

(Warschau, Umschlagplatz)

Daarna liepen we naar Miła 18, ook bekend als de Anielewicz Bunker (Pools: Bunkier Anielewicza). Hier was tijdens de laatste dagen van de opstand in het ghetto van Warschau in 1943 het hoofdkwartier van de Joodse Gevechtsorganisatie (Żydowska Organizacja Bojowa - ŻOB). Anielewicz pleegde zelfmoord toen ze werden omsingeld en de hele groep volgde hem. Hun namen staan op een gedenksteen.

De locatie is behalve een monument ook een oorlogsgraf. Er zijn in 1943 - en ook na het de Tweede Wereldoorlog - geen pogingen gedaan om de lichamen te bergen. Een gedenksteen vermeldt de namen van 51 Joodse strijders waarvan bekend is dat ze in de bunker zijn omgekomen. De identiteit van de overige doden is niet meer te achterhalen.

Het boek Mila 18 van de Amerikaanse schrijver Leon Uris beschrijft de opstand van het ghetto van Warschau en de laatste dagen in Miła 18. Het Warschau Ghetto Museum begon in 2022 met archeologisch onderzoek in de omgeving van de Anielewicz-heuvel.

Toevallig ontmoetten we een man uit Israël die daar aan meewerkt en hij vertelde over de vondsten. Helaas konden we dit keer niet in de opgraving.

We wandelden vervolgens langs het POLIN museum, dat we later op zondag bezochten. Tenslotte gingen we naar het National Cultural Park waar een groot standbeeld van Korczak en de kinderen staat.

's Avonds hielden we een nagesprek in het hotel, waarbij ieder zijn gedachten en gevoelens over de dag deelde.

3. Zaterdag 26 oktober: Treblinka, Korczak Forest

Vandaag bezochten we Treblinka, het vernietigingskamp waar Korczak met de kinderen en begeleiders werden vergast en verbrand. Van het kamp zelf is vrijwel niets meer over. De nazi's hebben destijds geprobeerd om al hun misdaden zo grondig mogelijk uit te wissen.

We werden hartelijk ontvangen door Monika en haar collega Krzysztof. Die vertelde eerst de geschiedenis en we bekeken het museum waarna we naar de uitgestrekte, zeer indrukwekkende gedenkplaats liepen. Een bos met vele duizenden stenen, symboliserend alle mensen die hier vermoord werden. Er zijn een aantal grote stenen waarop de landen staan waar de slachtoffers vandaan kwamen. Verder zijn er vele anonieme stenen en stenen met plaatsnamen van waaruit de joden en Sinti en Roma werden weggevoerd. Samen stonden we stil bij de steen van Janusz Korczak (Henryk Goldschmidt) i dzieci (en de kinderen)

Korczak Forest

We liepen tussen de duizenden stenen naar het Korczak Forest dat naast het gedenkveld ligt en plantten namens de Janusz Korczak Stichting (Nederland) een boom. Hélène zong "Erev", een Hebreeuws lied over de liefde.

Het initiatief voor het Korczak Forest ter nagedachtenis aan Korczak en zijn strijd voor de Rechten van het Kind is in 2020 gestart door de Poolse Janusz Korczak stichting i.s.m. de International Korczak Association (IKA), het Treblinka Museum en het ministerie van Opvoeding en Onderwijs.

Bomen als teken van hoop, een groene wereld waarin vrede heerst. Voor Poolse scholen wordt er ook een educatief programma aan verbonden.

Korczak Forest

Die boom kan groeien
de toekomst kan hier bloeien
geloof en hoop
en het verlangen
naar een beter leven
waar mensen weer om liefde geven
om recht
en om elkaar

waar wapens niet bestaan
de waan van oorlog is vergeten
een wereld waar we weten
wat geweten is

het recht om er te zijn
het recht op deze dag
vandaag

wanneer?
dat wordt jouw vraag.

Treblinka, 26 oktober 2024

Na dit indrukwekkende bezoek werden we door de buschauffeur afgezet bij het oude centrum van Warschau waar we voor even de gewone toerist uit konden hangen en tijdens de maaltijd in een populair Pools restaurant werden verrast door een accordeonist en saxofonist die ons meenamen op muziek om even lekker uit je dak te gaan.

4. Zondag 27 oktober:

We bezochten de Joodse begraafplaats (nadat we eerst nog een stukje langs de muur hadden gewandeld, omdat we een uur te vroeg bij het hek stonden).

Er werd door Arie kort uitleg gegeven over de begraafplaats die al ruim tweehonderd jaar oud is en waar vele graven zijn te vinden, o.a. ook van de vader van Korczak (Josef Goldschmidt) en van Lezjer Zamelhof (de bedenker van het Esperanto). Het is ook de plaats van massagraven van ghettobewoners die van honger en ellende stierven of in het ghetto zelf vermoord werden of bij de muur van de begraafplaats werden gefusilleerd. Er is zijn nu diverse monumenten ter herinnering aan de holocaust en de massagraven.

Bij het standbeeld van Korczak en de kinderen stonden we stil en las Arie de afscheidsbrief voor die Korczak destijds meegaf aan de kinderen die het weeshuis gingen verlaten als ze 15 jaar werden.

Het verlangen

“We nemen afscheid van jullie voor een lange en verre reis. Deze reis heet het leven. Heel vaak hebben we erover nagedacht hoe we afscheid van jullie moeten nemen en welk advies we je moeten geven. Helaas, woorden zijn schamel en zwak.

We geven jullie niets.

We geven jullie geen GOD, want Hem moeten jullie in je eigen ziel zoeken, in een eenzaam gevecht.

We geven jullie geen VADERLAND, want dat moeten jullie uit eigen gevoelskracht en door nadenken vinden.

We geven jullie geen MENSENLIEFDE, want er bestaat geen liefde zonder vergeving en vergeven is moeilijk; een last die eenieder moet torsen.

We geven jullie één ding: het verlangen naar een beter leven dat nog niet bestaat, maar wel eens zál bestaan, een leven in waarheid en gerechtigheid.

Misschien zal dit verlangen jullie tot God, tot een vaderland en tot liefhebben brengen. Vaarwel en vergeet het niet.”

We legden steentjes bij het beeld en luisterden naar het volgende gedicht:

Niet gelukt

Tussen de vele doden
en het dorre hout
staat hij
die leeft in mijn gedachten
op mij te wachten
een stenen kleuter op zijn arm
met kinderen aan de hand
op weg naar hun beloofde land

zo kan een mens
vergast, vermoord
nog altijd door zijn woorden
maar meer nog door zijn daad
voor eeuwig blijven leven

ik sta hier bij zijn beeld
voor even.

Het is ze niet gelukt
de machten van het kwaad,
wie licht geeft
zal blijven branden
vroeg of laat.

Warschau, Joodse begraafplaats

Het POLIN museum

We bezochten daarna het POLIN museum, waar de geschiedenis van de Joden in (Oost-) Europa in een uitgebreide tentoonstelling wordt verteld. Eigenlijk veel te veel informatie voor een bezoek van twee uur.... hier kun je wel twee dagen rondlopen en dan heb je nog niet alles gelezen of gezien....

Polen was ooit de thuishaven van de grootste Joodse gemeenschap in Europa. Meer dan duizend jaar vormden zij een belangrijk onderdeel van de Poolse geschiedenis. In de late Middeleeuwen was Polen (waar ook delen van de Baltische staten en Oekraïne toe behoorden) ook een welkome plaats voor de Europese Joden die elders (met name in Spanje en Portugal) werden vervolgd. Ook in Rusland vestigden zich vele Joden. In deze contreien ontwikkelden zich de beroemde chassidische stromingen. Asjkenazim zijn van oorsprong Jiddisj sprekende Joden uit Noord en Oost-Europa.

In het museum volgden we de geschiedenis van de Joden in dit deel van Europa vanaf de Middeleeuwen met als dramatisch dieptepunt de Holocaust. Daar wordt ook aandacht besteed aan de bijzondere positie van Korczak in deze geschiedenis.

Enmaal buiten stonden we nog stil bij het **standbeeld van Jan Karski**. Arie ging naast het beeld zitten en vertelde zijn geschiedenis: Jan Karski was een soldaat in het ondergrondse Poolse leger die getuige was van de gruwelen van de Holocaust. Hij ging naar het ghetto van Warschau en slaagde erin het doorvoerkamp bij Izbica in vermomming binnen te komen. Zo zag hij de misdaden van de nazi's met eigen ogen. In 1942 trok Jan naar Londen, waar hij de microfilms van zijn rapport toonde aan de Poolse regering in ballingschap. In december vaardigde de

Poolse regering een officieel diplomatiek bericht uit, het eerste van een geallieerd land waarin werd opgeroepen de Joden te beschermen, en waarin de gruwelen van de Holocaust werden beschreven.

In de oorlogsjaren die volgden sprak Jan met wereldleiders over het lot van de Joden en Polen onder de Duitse bezetting. President Franklin D. Roosevelt ontving hem in het Witte Huis. Helaas werd Jan niet altijd geloofd. Om de wereld te vertellen over de Holocaust en de strijd van de Poolse Ondergrondse Staat, publiceerde hij in 1944 het boek 'Mijn bericht aan de wereld'

We liepen langs het **Pawiak museum**. Dit was destijds de gevangenis en het hoofdkwartier van de Gestapo, berucht om de vele martelingen die hier plaatsvonden. Ook Korczak heeft hier veertien dagen gevangen gezeten en is gemarteld, nadat hij was opgepakt omdat hij woedend was uitgevallen tegen Duitse soldaten die aardappels van kinderen afpakten. Korczak droeg geen "ster", iets wat hij altijd heeft geweigerd.

Door bemiddeling van bevriende Poolse notabelen kwam hij op borgtocht vrij. Toen hij gebroken terug kwam in het weeshuis, stormden de kinderen op hem af en er ontstond spontaan een feest waarbij Korczak treintje ging spelen met de kinderen en zij in polonaise door de zaal gingen.

Spelen

Spelen spelen
treintje spelen
polonaise in de zaal
spelen met z'n allen
allemaal

hij is vrij
hij is vrij
in de hel kun je ook dansen
en dan word je blij

dan scheppen wij een stukje hemel
tegen oorlog en geweld
een stukje hemel in een wereld
waar elk kinderleven telt

en de trein
opent zijn deuren
en wij spelen:
wij zijn vrij!

Warschau, bij de Pawiak gevangenis, 27 oktober 2024

Daarna liepen we naar de **Nozyk Synagoge** aan de Twarda, die momenteel weer in gebruik is als synagoge! Het is de enige synagoge die de oorlog heeft overleefd. Het gebouw werd vanaf 1941 gebruikt als opslagplaats door de Duitsers. Er was nu veel beveiliging: buiten stonden al twee gewapende agenten en eenmaal binnen werden we ook nog eens gescand en moesten we alle tassen afgeven. Toch wel wat intimiderend, dat dit blijkbaar nog steeds nodig is bij Joodse gebouwen.

Tenslotte gingen we nog op zoek naar de laatste restjes van de ghetto-muur in de Sienna, verborgen tussen flatgebouwen.

's Avonds aten we samen in het hotel en ronden we het programma af. Arie vertelde nog het een en ander over Korczak, met name over het godsbeeld van Korczak (zie bijlage). Hélène en Arie zongen nog een aantal Jiddische liedjes.

Schreeuw

Schreeuw kinderen, schreeuw
gil en roep
en laat je horen
schreeuw nu je nog leeft

je bent geboren
om te groeien als een boom
en te bloeien met de droom van vrede
schreeuw nu je nog leeft

jouw stem verdient het heden
nu bommen vallen
en raketten worden afgevuurd
waar legers weer naar jouw geluk worden gestuurd
om kinderen te doden
waar bloed het rode zand nog verder kleurt
de lucht naar lijken geurt

schreeuw kinderen, schreeuw
want jullie zijn geboren
om je lach te laten horen

schreeuw kinderen, schreeuw
je bent een mens
je bent geen ding
zing kinderen, zing!

(Warschau, Joodse begraafplaats, 27 oktober 2024)